

ångest som genererats över rädslan att bli lämnad kvar, efter ”uppryckandet” till himlen (s. 120, 178). Här får jag en känsla av att det finns en obalans jämfört med det mer tydliga avståndstagandet mot de antisemitiska texterna. Carlsson kritiserar *själva texterna* när dessa är negativa mot judar. När han redovisar motsägelser mellan olika eskatologiska angivelser kritiserar han *tolkningarna* av dessa, snarare än texterna. Nya testamentet har flera eskatologiska perspektiv, av vilka några aldrig slog in (Mark. 9:1).

Jag upplever alltså att det finns en överslätande tendens i boken när det gäller sådana problem. När motsägelser eller problem antyds i bibeltexten, som till exempel diskrepanser mellan Apostlagärningarna och Paulus brev, räddas svårigheten av tanken på Bibeln som Guds ord. Jag tycker att man kan erkänna att det finns texter i Bibeln som innebär problem och det görs som sagt bara i en viss utsträckning, förutom i fallet antisemitism.

Carlsson väljer också att behandla 2 Thess. som skrivet av Paulus. Han argumenterar för detta (s. 145–147) och att inta den ståndpunkten är rimligt. Argumenten för och emot Paulus författarskap av 2 Thess. väger ganska lika. Däremot blir jag besviken då både Efeserbrevet och 2 Timotheosbrevet betraktas som skrivna av Paulus (s. 110, 167, 172). Det finns övertygande argument mot en sådan positionering och en motivering saknas här.

Låt mig också påpeka ett litet faktafel (s. 177): den romerske kejsaren Caligula lyckades inte sätta upp några bilder i Jerusalems tempel. Det stoppades enligt Josefus och Filon av lokala protester och av befälhavaren Petronius försinkande. Caligula hann bli mördad innan ordern blev verkställd (Josefus, *Antiquitates* 18.262–309, Filon, *De Legatione* 31.207–224).

Carlssons kommentar till Thessalonikerbrevet är rik, engagerande och väcker intresse och en kommentar kan inte omfatta allt. Jag saknar dock diskussioner om sluttiden relaterat till global uppvärmning och

miljöhot. Trots mina synpunkter anser jag att bokens och kommentarseriens format som helhet inbjuder till aktualiserande diskussioner om bibeltexterna. Det är välkommet.

Håkan Bengtsson
TD, Uppsala

Joel Halldorf. Gud: Återkomsten. Örebro: Libris. 2018. 206 s.

Joel Halldorf har på senare tid publicerat kyrkohistoriska böcker om både Martin Luther och Lewi Pethrus. Därtill är han ledarskribent på tidningen *Dagen* och krönikör på *Expressen Kultur*, och utöver detta bloggar och poddar han. En produktiv man alltså.

Med boken *Gud: Återkomsten* har författaren samlat och redigerat ihop tidigare krönikor och artiklar för att få fram en debattbok som driver tesen att religionen gjort ett återgång in i det offentliga Sverige och att detta i sin tur är någonting att glädjas åt. Halldorf menar nämligen att religionsutövande gynnar samhället som helhet, och att man därför bör uppmuntra religiösa rörelser och aktiviteter i dess mångskiftande former.

Boken är tydligt uppdelad i tre delar, som i sin tur innehåller korta kapitel på fem–sex sidor. Den första delen heter ”Nu” och här presenteras tillståndet i Sverige i dag, vilket Halldorf karakteriserar som *postsekulärt*. Vi har gått in i en ny tid där religionen åter är på tapeten.

Den andra delen heter ”Vägen hit” och här fastslås att kristendomen varit en viktig kraft för att nå fram till det liberala och demokratiska svenska samhälle vi har i dag. Här kritiseras liberalismen som världsåskådning och Halldorf hävdar att religionen behövs för att ge samhällsbygget ett moraliskt fundament.

Den tredje delen, ”Framåt”, stakar ut riktningen för framtiden. Halldorf är en förespråkare för det pluralistiska samhället och menar att vi alla måste lära oss att leva med

varandra. Ingen kan i dag säga sig äga hela sanningen och detta borde leda till tolerans och öppenhet. I Halldorfs samhälle är böneutrop något vi enkelt kan acceptera och om sjuksköterskor vägrar att utföra aborter på grund av sin tro ska vi inte hetsa upp oss över detta. Religionen är på det stora hela något gott för samhället och vill vi vara riktigt goda samhällsmedborgare bör vi själva ansluta oss till något samfund – det blir man en bättre människa av!

Eftersom detta är en debattbok väcker den känslor hos läsaren. Det är det som är meningen. Halldorfs program och samhällsvision är tydligt framställd. Mycket är självklarheter. Mycket är enkelt att ta till sig. Somligt besvärar och provocerar.

Är det verkligen riktigt att Gud, såsom titeln hävdar, har gjort sin återkomst i Sverige?

De främsta exemplen på detta som författaren lyfter fram är kopplade till invandringen och handlar särskilt om värdekonflikter mellan traditionell islam och det svenska majoritetssamhället. Jag tror att det är ytterst få personer i det politiska Sverige som gör kopplingar till och ens reflekterar över ”Gud” i dessa sammanhang. Frågan om att ta i hand med alla, religiösa friskolor, böneutrop och heltäckande slöjor betraktas ur den ”upplysta” svenskens perspektiv som frågor som främst rör kultur och egentligen inte har med Gud att göra. En del av Halldorfs poäng är att svensken måste bli bättre på att se saken ur den religiöses perspektiv, hon behöver vad han kallar för ”postsekulär kompetens”, och det är förstås svårt att invända emot.

Men egentligen menar nog inte Halldorf ”Guds återkomst”, för det han i själva verket främst diskuterar är *religionernas* återkomst i den offentliga sfären. Och så är det ju. Genom invandringen har Sverige befolkats av en betydande grupp individer som praktiserar olika religioner, främst islam men också olika former av kristendom. Jag tror att Halldorfs tes angående religionen hade framstått klarare om han lämnat Gud utanför det hela.

Så religion alltså. Men genom att tala om ”religion” i allmänhet som något positivt för samhället och något som tjänar demokratin så blandas kategorierna. För medan det är sant att frikyrkliga och nonkonformistiska kristna rörelser ofta varit förebildliga i väst när det kommer till att sätta jämlikhetsideal i praxis, så går det inte att blunda för att de stora religionerna ofta arbetat emot sådant och gör det än i dag. Många kyrkor är hierarkiskt ordnade och kvinnor är utestängda från ämbetet, och det samma gäller inom traditionella former av islam, judendom och buddhism. Att det kan finnas en svårighet att förena de traditionella religionernas absoluta sanningsanspråk och vilja till teokrati med liberala demokratiers öppna och argumenterande styrning går inte att komma ifrån. Halldorf medger förstås detta men skulle kunna vara mer känslig för de problem som faktiskt finns och de människor som på olika sätt blir lidande på grund av religion.

Hur är det då med religionens framtid i Sverige? Är det verkligen så att det som är vissa människors mardröm och som ligger bakom islamiseringsmyter och annat är på väg att bli sann? Alltså att vi går mot tider när heliga böcker och skrifflärda män åter ska få inflytande över ”vanliga” svenskars liv, vare sig de vill det eller ej.

Visst, det kommer alltid att finnas dem som gripna av nostalgisk hemlängtan ivrar för det tidigare hemlandets religion och traditioner mer än vad de någonsin skulle ha gjort om de blivit kvar där. Mest sannolikt är dock att majoriteten av dem som invandrar till Sverige, och deras barn och barnbarn, med tiden kommer att anamma majoritetssamhällets sekularism, om de inte redan från början gjort det. Många kommer ju hit just på grund av att de vill slippa religiös tyranni.

Och visst, andliga frågeställningar och religiösa rörelser som vill besvara dessa kommer alltid att finnas. Men hur dessa rörelser kommer att te sig och vilken roll de kommer att spela är nära nog omöjligt att förutse. En sak är dock säker: de kommer inte att vara gårdagens religioner utan morgondagens.

Gud: Återkomsten är som bäst när den korrigerar utbredda men falska föreställningar om olika religioner som förekommer i Sverige. Inte minst när det gäller islam finns det ett akut behov av en bättre förståelse och insikt från allmänhetens sida för att motverka islamofobi och religiös polarisering. Att vårt land präglas av en religiös analfabetism håller jag med om och förhoppningsvis kan Halldorfs bok bidra till att sänka den något.

Martin Wessbrandt
FD, Lund

Karin Johannesson. *Thérèse och Martin: Karmel och reformationen i nytt ljus*. Skellefteå: Artos & Norma. 2018. 244 s.

Karin Johannesson, docent i religionsfilosofi vid Uppsala universitet, biskop electa i Uppsala stift och sedan många år ledamot av Svenska kyrkans läronämnd, beskriver i sin nya bok *Thérèse och Martin: Karmel och reformationen i nytt ljus* insiktsfullt och självkritiskt den inre sekularisering som också drabbat Svenska kyrkan. Att erkänna bekymret är första steget mot en lösning och en sådan föreslås i form av receptiv ekumenik. Det innebär att man söker hos andra kyrkotraditioner efter hjälp. Johannessons förslag, aktualiserat av Thérèses relikfärd i Norden nyss, är att lära av tre helgon och kyrkolärare från den katolska karmelitorden: Thérèse av Lisieux (1873–1897), Teresa av Ávila (1515–1582) och Johannes av Korset (1542–1591). De utgör dialogpartners till Luther över var sitt nyckelbegrepp. I varje avsnitt infogas insiktsfulla reflektioner över bergsbestigningar, lyckosamma och dödliga, då en andlig utvecklingsprocess ofta liknas vid en bergsbestigning.

Johannesson har tidigare tagit upp att inre sekularisering innebär en kollektiv glömska och språkförlust. Nu fokuseras ett annat karaktärsdrag: den uppgivenhet som får människor att tveka om det alls är lönt att kämpa för andlig växt. I luthersk tradition kan den drabba extra hårt. Luther lär

att människan aldrig själv kan göra något för att nå Gud. Det vore gärningsrättfärdighet, som han tog avstånd från. Om inte Gud av nåd skänker människan en tro, genom vilken hon blir rättfärdiggjord, kan hon inte ens säga ja till Gud av egen kraft. Gud ensam gör allt. Den lutherske kristne är en passiv mottagare och får ofta svårt att gestalta levd kristen tro.

Denna handlingsförklaring går ibland över i sin motsats. Man satsar på sitt andliga välmående och deltar i retreator och pilgrimsvandringar. Ibland blir det gärningsrättfärdighet, utan att djupet nås.

Här menar Johannesson att de tre karmeliterna kan bli livgivande dialogpartners för att hitta fruktbara fromhetsuttryck och en sund andlig träning som inte tappar över i gärningsrättfärdighet, men leder till en djupare gudsrelation. Bergsklättring kan ge höjdsjuka som slår ut omdömet så att vi faller, men klättrar vi klokt blir en fullbordad klättring något att kämpa för. Strapatserna får oss att växa och underlättar bön. Den nära Kristusrelation som då uppstår är det enda som kan bryta den inre sekulariseringen.

Efter ett avsnitt om berg följer tre om kyrkolärarna, där dialogen med Luther förs.

Thérèse av Lisieux: Nyckelbegreppet är nåd. Thérèse erkänner sig oförmögen att själv klättra uppåt. Jesu armar får vara hennes hiss. Vad Johannesson kallar Thérèses reformatoriska insikt, är att människan i tillit måste låta sig tömmas för att kunna ta emot mer av Guds nåd. Om Guds kärlek fyller oss, kan vi låna den att älska våra medmänniskor med, när vi inte förmår det av egen kraft. ”Thérèse kan hjälpa oss som står i en evangelisk-luthersk tradition att upptäcka mer av nådens handlingsutrymme”, menar författaren.

Teresa av Ávila: Nyckelbegreppet är Kristus. Det diskuteras vad mystik är. Teresa reagerade liksom Luther mot avarter i kyrkan. Johannesson menar att båda ”demokratiserar mystiken” och ger alla tillträde. Teresa betonar att andlig träning innehåller svårigheter. Alla har kors att famna. Johannesson visar att